

Anna Karnaukh,

Candidate of Political Sciences, Associate Professor of the Department of Political Sciences of the Educational and Scientific Institute of Law and Political Science of Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University

Bohdan Vovk,

student of the Political Science major at the Educational and Scientific Institute of Law and Political Science of Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University

Globalization Challenges And Global Problems Of The Modern World

The relevance of the topic of the article lies in the fact that recently our planet is increasingly under threat, a number of global problems on which the future of humanity depends and which still remain unsolved is expanding. They manifest themselves on a global scale and concern all international aspects. The essence of the danger of the Russian-Ukrainian war, which entails losses and many serious global consequences that violate the world order, is also relevant within the framework of this topic. The modern phase of this global war has thrown a total challenge to the modern globalization of the world. Russia's military invasion of Ukraine can be seen as the culmination of a conflict caused by a civilizational choice, which is taking place against the background of crisis phenomena of a global nature.

The purpose of the article is to clarify the features of global challenges and problems, how they flow under globalization processes and to understand their significance in the modern world. This also includes the determination of current threats and challenges of modern globalization processes and what damage they can cause to the stable development of a global civilization.

Keywords: *global challenges, global threats, global problems, global risks, world order, international terrorism, the global dimension of war.*

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2024.35.13>

УДК 32:339.92 (474)

Тарас Захаров,

аспірант кафедри політичних наук, Український державний університет імені Михайла Драгоманова,

ORCID: 0009-0006-8522-0310 ; email: Zakharovt@ukr.net

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЯК ФАКТОР СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ: ДОСВІД БАЛТІЙСЬКИХ КРАЇН

У статті аналізуються особливості інтеграційних процесів Литви, Латвії та Естонії до Європейського Союзу, а також можливість використання їхнього досвіду в євроінтеграційних процесах України, які сьогодні є особливо актуальними в контексті військової агресії Російської Федерації. Досліджується вплив розширення Європейського Союзу на схід після розпаду Радянського Союзу на економічну та міграційну політику балтійських країн, оцінюється спроможність економічних інституцій до подолання наслідків фінансово-економічних криз. Висвітлюються виклики державності в процесі посткомуністичної трансформації країн Балтії на початку ХХ ст., а також розглядаються сучасні тенденції та перспективи економічного співробітництва між Україною та Європейським Союзом з використанням сучасних методів оцінки. Динамічний євроінтеграційний шлях України актуалізував пошук оптимальної «некласичної» моделі приєднання до Європейського Союзу з дотриманням розумних часових рамок. Показано, що модель поетапного приєднання є найбільш цілісно-узгодженою та логічно-структурованою концепцією, яка може забезпечити передбачуваний прогрес на шляху до членства в Європейському Союзі. Доведено на прикладі країн Балтії, що членство в Європейському Союзі стимулює модернізацію та економічний розвиток, що відтак веде до поліпшення рівня життя суспільства. Двадцятирічне членство балтійських країн в Європейському Союзі свідчить про успішні трансформаційні процеси, що дозволить і Україні врахувати поточні економічні виклики в контексті розвитку економічної її політики в умовах російської військової агресії.

Ключові слова: *інтеграційні процеси, Європейський Союз, економічна політика, країни Балтії, військова агресія.*

Вступ. Сучасний світовий порядок базується на зростанні значення інтеграційних процесів в економічній політиці держав. В Україні, як європейській державі з тисячолітньою історією взаємних політичних, економічних і соціальних зв'язків із країнами Заходу, вже більш як три десятиліття одним із важливих факторів економічної політики є євроінтеграційні процеси. Проте лише крайньому десятиріччю, після Революції Гідності, притаманні конкретні кроки щодо розбудови інтеграційної співпраці України з

Європейським Союзом (ЄС), а саме – підписання Угоди про асоціацію. З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації (РФ) в Україну інтеграційні процеси набрали динамічного характеру, результатом чого стало надання Україні статусу кандидата в члени ЄС.

Значно швидше після розпаду Радянського Союзу просувались євроінтеграційні процеси в Литві, Латвії та Естонії. За дуже короткий термін балтійські країни спромоглися здолати труднощі перехідного періоду з планової на ринкову економіку, створити нові державні, політичні та економічні інституції, провести ряд важливих економічних, правових і соціальних реформ, змінити системи управління державою та повноправно долучитися у 2004 році до ЄС. Тому дослідження євроінтеграційного курсу цих трьох країн має значний практичний інтерес для України.

Метою і завданнями цієї статті є проаналізувати особливості інтеграції Литви, Латвії та Естонії до ЄС в контексті можливих уроків для України, адже балтійські країни мають спільне з нами радянське минуле, спільні кордони з РФ, тому й економіка цих країн, як і України, була орієнтована на країни Радянського Союзу, зі сильною енергетичною та сировинною залежністю від РФ. Окрім цього, завданням статті є дослідити етапи євроінтеграції України з точки зору цих процесів як визначального фактору сучасної економічної політики під час тривалої війни. Практичний інтерес має аналіз викликів для економічної політики держав Балтії у перехідний період із планової економіки, залежної від РФ, до ринкової, а також у період світової фінансової кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика євроінтеграційних процесів країн Балтії висвітлена у ряді робіт науковців, зокрема: Завадським В., який доводив, що при прийомі країн Балтії у ЄС, керівництво цієї організації керувалося переважно політичними мотивами, водночас не відкидаючи економічну зацікавленість обох сторін; Сидорук М., яка аналізувала особливості інтеграційних процесів балтійських держав до ЄС; Івановою Н. та Лисенко Ю., які досліджували особливості зовнішньої політики України у сфері євроінтеграції в умовах військової агресії; Богдан Т., яка у своїх дослідженнях узагальнювала методологічні засади концепції поетапного приєднання до ЄС. Серед європейської наукової спільноти інтеграційні процеси балтійських країн в економічному аспекті досліджували Dandashly A. та Verdun A., які розглядали, як зіткнувшись із сильною міжнародною критикою, уряди трьох балтійських держав обрали власний шлях продовження запланованої економічної політики впровадження євро; Nagemejer J., в роботах якого розглянуто економічні наслідки вступу країн Балтії до ЄС, доведено важливість якості їх економічних інституцій в процесі узгодження економік із економіками країн ЄС; Galstyan A., Grabowska M., які проаналізували економічні, соціальні та демографічні детермінанти міграції в країнах Балтії після вступу до ЄС через лібералізацію руху населення на захід. Водночас, поряд із дослідженнями цих авторів, потребують окремого аналізу деякі аспекти євроінтеграційного просування України в сучасних умовах. Попри важкі умови повномасштабного вторгнення РФ Україна продовжує і буде продовжувати свій євроінтеграційний шлях, оскільки це не лише один із ключових факторів сучасної економічної політики держави, а також цивілізаційний вибір українського народу. Великого значення набуває посилення дипломатичних зусиль України та її європейських друзів, зокрема балтійських, стосовно залучення України до моделі поетапного приєднання до ЄС. Така модель є прогресивнішою, з дотриманням розумних часових рамок євроінтеграційного процесу, порівняно з «класичним приєднанням», яке передбачає відповідність Копенгагенським критеріям за 33 розділами, що є тривалим і ресурсомістким процесом.

Методи. Доцільним є застосування методу теоретичного узагальнення для дослідження тенденцій розвитку країн-членів і країн-кандидатів у члени ЄС, а також компаративного методу, зокрема порівняння та аналізу механізмів євроінтеграційних процесів як важливого фактору сучасної економічної політики європейських країн, на прикладі Литви, Латвії Естонії та України.

Результати та дискусії. Інтеграційні процеси в Європі, розпочавшись ще у 1950-х роках, мали своєю метою започаткувати процес зближення європейських держав в економічній, політичній, соціальній, військовій та інших сферах. Для таких процесів характерне поступове зростання взаємозалежності учасників інтеграції та формальне закріплення їх взаємодії у міждержавних і наддержавних інститутах.

Сучасна форма євроінтеграційних процесів була сформована у Маастрихтському договорі, підписаному в 1992 році, яким засновано ЄС. Роком пізніше набув чинності Єдиний європейський акт, відповідно до якого лібералізація торгівлі в межах внутрішнього ринку мала підвищити зростання та конкурентоспроможність економіки ЄС шляхом збільшення розміру ринку разом із кращим розподілом факторів виробництва. Нині єдиний внутрішній ринок ЄС ґрунтується на вільному переміщенні товарів, послуг, капіталу та робочої сили.

Євроінтеграційний процес в постсоціалістичних країнах Центральної та Східної Європи розпочався відразу після повалення в них тоталітарних режимів і дуже відрізнявся від досвіду вступу до ЄС країн з усталеною капіталізацією, тобто країн Західної Європи. Шлях таких балтійських країн як Литва, Латвія та Естонія до ЄС мав ряд особливостей, що відомі Україні у різних виявленнях. Зокрема, у нашій державі й у цих країнах завжди були і є спільні кордони з РФ (хоча україно-російський кордон втричі довший за спільний кордон країн Балтії з РФ), значна частина населення, що проживає на їхніх територіях, є російськомовною, економіка трьох балтійських держав була значною мірою зорієнтована на торгівлю з республіками бывшего Радянського Союзу, при відповідній енергетичній та сировинній залежності від РФ. Окрім цього, країни Балтії як і Україна, перебували під сильним політичним впливом РФ та мали неринкову економіку. Проте, варто зазначити, що було й багато відмінностей, зокрема: після здобуття незалежності, Литва, Латвія та Естонія швидко сформували політичний консенсус щодо євроінтеграції, а в Україні політична ситуація була нестабільною, з частими змінами урядів і політичних курсів, політичні еліти не завжди мали однотайну позицію щодо інтеграції з ЄС; балтійські країни провели швидку економічну трансформацію, орієнтуючись на ринкову економіку, побудову правової держави та боротьбу з корупцією, проте українська влада реформи впроваджувала повільніше, часто стикаючись із опором, корупція залишалася серйозною проблемою, багато ключових секторів економіки залишалися під контролем олігархів, що гальмувало євроінтеграцію; країни Балтії з 1990-х років активно проводили політику зміцнення національної ідентичності та мовної політики, спрямованої на підтримку державних мов і зменшення впливу російської мови, однак в Україні питання національної ідентичності та мовної політики залишалось більш поляризованим, і російська мова мала значний вплив, особливо в східних та південних регіонах країни, що ускладнювало процес національної консолідації.

Після набуття незалежності прозахідна орієнтація країн Балтії спонукала їх чітко та швидко визначитись у головних стратегічних пріоритетах і векторах зовнішньої політики. Латвія, Литва та Естонія, взявши за основу західноєвропейську соціально-економічну модель розвитку, розглядали інтеграційні процеси в європейські структури як один з ключових шляхів зміцнення національної незалежності, захисту суверенітету та національної безпеки, а також вирішення складних і соціальних та економічних проблем. Тому, інтеграція до ЄС та НАТО стала головною ціллю економічної політики країн Балтії, чого після тривалих і значних зусиль вони все-таки досягли.

На думку В. Завадського (2008), вступ до ЄС і НАТО був політичним пріоритетом, сформованим у країнах Балтії задовго до інтеграції у загальноєвропейські механізми економічної взаємодії. Цьому напряду надавалось особливе політичне і навіть символічне значення. Втілення в життя проекту «Return to the West» взяли на себе владні групи, які прагнули вийти з-під російського впливу (с.22-23).

Якщо у постсоціалістичних незалежних державах Східної Європи ряд державних інституцій уже функціонували, і їх потрібно було лише адаптувати до західних стандартів і верховенства права, то країни Балтії змушені були створювати нові інституції з нуля. Так, у

1990 році у країнах Балтії була висока інфляція, відсутня власна валюта та центральний банк, а також відбувся раптовий колапс торгових відносин із колишніми радянськими республіками. Порівняно з попереднім роком ВВП впав на 67% в Естонії, на 59% у Латвії та на 44% у Литві (Martha de Melo and others, 1996, p. 405). При формуванні засад економічної політики в ті роки влада країн Балтії (а також Польщі) прийняла і запровадила стратегію «великого вибуху» швидких ринкових реформ, тоді як інші країни, такі як Чехословаччина чи Угорщина, наприклад, могли собі дозволити запроваджувати економічні та політичні реформи поступово (Hagemeyer and others, 2021, p. 128).

І балтійським країнам вдалось швидко вирішити труднощі перехідного періоду, створити нові державні, політичні та економічні інституції, провести ряд важливих економічних реформ, системно змінити управління державою, а також соціальної сфери життя та інтегруватися в ЄС. Тому дослідження пройденого цими трьома країнами шляху реформацій має значущий практичний інтерес для України.

Проте Литва, Латвія та Естонія, на відміну від інших радянських республік, традиційно вважаються частиною західного світу і тому ЄС, виходячи саме з цього, формував свої відносини з ними у 1990-ті роки. У червні 1993 року у м. Копенгаген Європейська Рада прийняла принципове політичне рішення про розширення ЄС на Схід та встановила так звані Копенгагенські критерії для держав-кандидатів, які стверджують, що країни-члени повинні мати стабільні, діючі демократичні інститути, які можуть забезпечити захист фундаментальних цінностей ЄС. Також вони повинні мати діючу ринкову економіку зі здатністю протистояти конкуренції на єдиному ринку. Отже, передбачалося, що країни Центральної та Східної Європи, які прагнуть стати членами ЄС, повинні реформувати свою економіку таким чином, щоб бути в змозі виконати Копенгагенські критерії, що вимагали спроможності справлятися з конкурентним тиском, який чинить єдиний ринок ЄС, а також, щоб країни-кандидати створили відповідне інституційне середовище, засноване на «верховенстві права». Виконавши таку «домашню роботу», балтійські країни вже наприкінці 1995 року подали заявки на вступ до ЄС. Референдуми, проведені у країнах Балтії, продемонстрували високий рівень підтримки населенням євроінтеграції (у Литві – 90 %, у Латвії та Естонії – 67 %) (Сидорук, 2010, с. 102).

Естонія перша серед країн Балтії отримала шанс стати майбутнім членом ЄС. Фахівці британського дослідницького центру «The Economist Intelligence Unit» вважають, що в економічному секторі Естонія на той час більш ніж усі інші країни наблизилася до виконання стандартів, правил та умов ЄС. Сталий розвиток її господарства мав ознаки динамічності, зокрема, за рахунок ефективної економічної політики держави. Естонські науковці пояснювали, що їхній секрет успіху полягає також в історичних і добросусідських стосунках із Фінляндією. Суттєвим також є те, що саме в Естонії політична еліта була одноріднішою етнічно та ідеологічно.

Країни Балтії з 1 травня 2004 року стали повноправними членами ЄС, а розвиток цих відносин дав можливість їм отримувати вагомі фінансові ресурси через програми допомоги. Загальна сума дотацій у 1991-2001 роках з боку ЄС через інструменти підтримки країн-кандидатів склала: для Литви – 527 млн. євро, для Латвії – 319 млн. євро, для Естонії – 323 млн. євро (Завадський, 2008). Розміри допомоги балтійським країнам з боку ЄС у перерахунку на душу населення були найвищими у порівнянні з іншими державами Центральної та Східної Європи.

Україна наразі перебуває у статусі кандидата у члени ЄС, і шлях її до набуття цього статусу був досить непростим і довгим. Євроінтеграційні процеси в Україні розпочалися ще у 1994 році, коли Україна та ЄС підписали Угоду про партнерство та співробітництво, яка набула чинності з 1 березня 1998 року. Тоді Україна брала участь у програмах «Європейська політика сусідства» та «Східне партнерство». Ключовою подією у відносинах між Україною та ЄС було укладення Угоди про асоціацію у 2014 році. Переговори щодо Угоди про асоціацію розпочалися ще у 2007 році, і Україна стала першою країною, на яку стала поширюватись Європейська політика сусідства. Метою Угоди про асоціацію, разом з

Угодою про поглиблену зону вільної торгівлі, є створення нових інституційних рамок для політичної та економічної співпраці між ЄС та Україною, включаючи скасування тарифних і нетарифних бар'єрів, і, насамперед, зобов'язання української сторони імплементувати значну частину *Acquis communautaire* ЄС.

Угода про асоціацію була парафрована в 2012 році, але не була підписана через застереження ЄС щодо стану демократії в Україні. Хоча український парламент прийняв більшість очікуваних правових положень, українська тодішня влада оголосила, що підготовка до підписання Угоди про асоціацію призупинена з міркувань начебто національної безпеки. Це рішення було ухвалено владою під тиском РФ, яка побоювалась прозахідної орієнтації України. Відмова від підписання Угоди про асоціацію призвела до масових соціальних протестів, відомих як Євромайдан або Революція Гідності, при спробі силового придушення яких загинуло понад 100 демонстрантів.

Прихід до влади шляхом демократичних виборів прозахідного президента та повернення до європейського курсу інтеграції призвели до підписання Угоди про асоціацію 27 червня 2014 року (перші розділи були підписані кількома тижнями раніше, перед президентськими виборами). Угода сприяє тісним політичним та економічним зв'язкам з ЄС і повазі до спільних цінностей. Більшість положень Угоди про асоціацію почали тимчасово застосовуватися з 1 вересня 2014 року, а Поглиблена Угода щодо всеосяжної зони вільної торгівлі – з 1 січня 2016 року. Нарешті, 11 липня 2017 року Рада ЄС ухвалила рішення про укладення Угоди про асоціацію з Україною від імені Європейського Союзу, що стало останнім кроком у процесі ратифікації та дозволило її застосування з 1 вересня 2017 року. Вищезгадана Поглиблена угода є одним із ключових інструментів адаптації України до європейської моделі економіки. Вона передбачає лібералізацію торгівлі шляхом скасування різноманітних торговельних бар'єрів, зокрема, митних тарифів та імпорتنних квот, а також лібералізацію українською стороною регулювання інвестицій і послуг. В Угоді Україна також зобов'язалася прийняти законодавство та стандарти ЄС у сфері торгівлі. Важливим кроком у євроінтеграційних процесах України стало підписання й Угоди про безвізовий режим України з ЄС у Страсбурзі 17 травня 2017 року.

З початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну євроінтеграційні процеси набули форсованого характеру. Лише через 4 дні після початку агресії РФ проти України, 28 лютого 2022 року, президент України подав заявку на членство в ЄС. У тексті пропозиції йдеться: «Україна, як європейська держава, яка поважає цінності, закріплені в ст. 2 Договору про Європейський Союз, має честь подати заявку, відповідно до ст. 49 Договору про Європейський Союз, на членство в Європейському Союзі» (Зеленський, 2022). Вже наступного дня президенти восьми країн-членів ЄС (Болгарія, Чехія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Словенія) підписали відкритого листа зі закликом негайно надати Україні перспективу членства у ЄС та приступити до переговорів про вступ. 11 березня 2022 р. у Версалі на екстреному саміті лідерів ЄС, на якому було розглянута заявка України на членство, ЄС ухвалив рішення, яким визнав європейський курс України та прагнення вступити до ЄС. Рада ЄС доручила Європейській Комісії (ЄК) надати висновок щодо вступу України до ЄС. 8 квітня 2022 р. голова ЄК здійснила візит до України та особисто передала президенту України законодавчу анкету (Іванова та Лисенко, 2023). ЄК визнала, що Україна виконала чотири з семи критеріїв, необхідних для отримання статусу кандидата на вступ до ЄС, а саме: 1) ухвалення законодавства щодо процесу добору суддів Конституційного суду України, відповідно до рекомендацій Венеційської комісії; 2) завершення верифікації доброчесності кандидатів у члени Вищої ради юстиції й створення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; 3) приведення законодавства про боротьбу з відмиванням грошей у відповідність із стандартам FATF і схвалення стратегічного плану реформування всього правоохоронного сектору; 4) реформа медіагалузі – гармонізація українського законодавства з Директивою ЄС про аудіовізуальні медіа послуги. Проте, не зважаючи на те, що три інші критерії ще потребували виконання (подальше посилення боротьби з корупцією, включаючи призначення нового керівника САП та директора НАБУ; обмеження надмірного впливу

олігархів, включаючи ухвалення закону про лобіювання відповідно до європейських стандартів; впровадження законодавства щодо нацменшин, згідно з рекомендаціями Венеційської комісії), 23 червня 2022 року Європейська Рада надала Україні статус кандидата на вступ.

8 листопада 2023 року ЄК рекомендувала розпочати переговори з Україною про вступ, незважаючи на те, що лишилась невиконаною одна рекомендація – про врегулювання лобістської діяльності (інші дві рекомендації щодо вдосконалення закону про нацменшини та посилення інституційної спроможності антикорупційних органів були виконані). І вже 14 грудня 2023 року лідери ЄС на саміті в Брюсселі схвалили рекомендацію ЄК про відкриття переговорів про вступ із Україною та Молдовою, хоча й не всі країни однозначно поставились до цього рішення. Через стан війни в Україні, відсутність готовності України до переходу на наступні етапи та здійснення реформ у військових умовах, а також через власні переконання й особисті цілі чимало європейських політиків скептично поставилися до євроінтеграційних перспектив України. Зокрема, президент однієї з країн ЄС в своїй промові зазначав, що «ми всі чудово знаємо, що процес, який дасть змогу їм приєднатися, триватиме кілька років – насправді, імовірно, кілька десятиліть» (Макрон, 2022). Всім також відома позиція нинішньої влади Угорщини, окремі заяви польських урядовців. Адже переговорний процес щодо вступу в ЄС ще не розпочався і йтиме він прогнозовано дуже складно.

Водночас, варто зазначити, що в соціальному плані євроінтеграційні процеси призвели до ряду суттєвих проблем. Розширення ЄС у східному напрямку в 2004 та 2007 роках стало рушійною силою для майбутніх міграційних потоків між новими та старими державами-членами. Це призвело до безпрецедентних змін у міграційній системі в Європі через кілька причин. Перш за все, чисельність населення нових держав-членів була значною. По-друге, розширення охопило постперехідні країни з різними рівнями економічного розвитку порівняно зі старими державами-членами. І, нарешті, рівень доходів і добробуту були значно нижчими в країнах-кандидатах.

Естонія, Латвія та Литва зазнали високого негативного рівня міграції в різні періоди після здобуття незалежності від Радянського Союзу. Перша хвиля еміграції була одразу після розпаду Радянського Союзу, коли кордони цих країн відкрилися на захід. Друга значна еміграція на захід відбулася після вступу до ЄС у 2004 році. Внаслідок світової фінансової кризи регіон втратив ще більше населення. За даними Всесвітнього банку (World Bank, 2022) Станом на 2022 рік населення Литви становило 2,8 млн осіб, Латвії – 1,9 млн, Естонії – 1,3 млн. Країни Балтії мають значну діаспору, враховуючи рівень еміграції з 1990 року. Порівняно з чисельністю населення 1990 року, станом на 2022 рік емігрувало 11% естонців, 20% латвійців і 41% литовців (World Bank, 2022).

З іншої сторони, слід підкреслити, що вступ до ЄС також сприяв значному економічному розвитку балтійського регіону. За даними Eurostat ВВП на душу населення, зріс більш ніж на 170% у всіх трьох країнах протягом п'яти років після приєднання до ЄС (Galstyan and others, 2021, p. 51).

Таке економічне зростання спричинило уповільнення темпів еміграції аж до глобальної фінансової кризи, яка спровокувала ще одну велику хвилю еміграції, головним чином у Литві та Латвії. Однак важливо також дослідити причини такого розвитку подій.

Бажання вийти з Балтійського регіону в основному пов'язане з несприятливими макроекономічними умовами порівняно зі старими членами ЄС (так звані ЄС-15, тобто, країни, які приєдналися до 2004 року). У 2003 році рівень чистих доходів Естонії був майже в шість разів нижчим, ніж рівень доходу в Німеччині та середній показник по ЄС-15. Значно гіршою була ситуація в Латвії та Литві. Подібна ситуація була і з ВВП на душу населення, який у 2003 році в Естонії був у 2,7 рази нижчим, ніж у Німеччині. Однак цей розрив значно скоротився протягом наступних років після вступу в ЄС і дорівнював 1,5 у 2022 році, у порівнянні з ВВП Німеччиною, та 1,3 з усіма країнами ЄС (World Bank, 2022).

Завдяки такому економічному розвитку, що супроводжується ефективною міграційною та репатріаційною політикою, Естонія досягла значного скорочення еміграційних потоків та

значної імміграції, що призвело до позитивного сальдо міграції з 2015 року. Те саме ми можемо сказати про Литву, яка зазнала позитивного сальдо міграції у 2019 році. Однак Латвія в цьому плані поки що не дуже досягла успіху.

Іншим важливим чинником міграції є рівень безробіття. За даними Eurostat (2004), у 2003 році рівень безробіття в країнах Балтії був значно вищим, ніж в інших країнах-членах ЄС. Рівень безробіття становив 10% в Естонії, 10,5% у Латвії та 12,4% у Литві, порівняно із середнім показником по ЄС 9,1%. Загалом молоді люди працездатного віку та висококваліфікована робоча сила мають вищу мотивацію до еміграції в умовах високого рівня безробіття та скорочення соціальних виплат. Саме це можна помітити в країнах Балтії до вступу в ЄС. Більше того, такі макроекономічні умови та наявність такого роду рушіїв еміграції також спричиняють «витік мізків», що призводить до зниження економічного потенціалу країни. Це створює серйозні проблеми для урядів, оскільки переважна більшість мігрантів працездатного віку мають середню освіту та кваліфіковану професію, що спричинило гостру нестачу робочої сили, особливо в галузях економіки, що швидко розвиваються, наприклад у будівництві. Країни Балтії впровадили різноманітну міграційну політику, щоб стримати еміграцію. Естонія запровадила «Програму співвітчизників» у 2004 році, щоб підтримувати контакти з діаспорою. Програма в основному наголошує на викладанні естонської мови за кордоном, наданні діаспорі відчуття приналежності до нації, збереженні історії та культури Естонії та заохоченні до репатріації. З іншого боку, у разі повернення до своєї країни походження, ініціатива Фонду інтеграції та міграції «Наші люди» пропонує виплати допомоги естонцям, які повертаються і гранти для студентів, які повертаються. Уряди Литви та Латвії також запровадили відповідні заходи, спрямовані на подолання наслідків високої еміграції шляхом скорочення еміграції та заохочення зворотної міграції.

Стосовно України, то триваюче погіршення стану економіки після світової фінансової кризи 2008-2010 років призвело до значного зростання безробіття, політичних та економічних потрясінь під час Революції Гідності. А враховуючи запровадження безвізового режиму України з країнами Європи у 2017 році, в пошуках роботи та кращого життя українці почали чисельно емігрувати з країни. Так, понад 300 тис. чол. у 2018 році емігрували в ЄС, в основному в Польщу, Чехію, Німеччину (Шестаковська, 2020).

Проте нині, визначальним для нашої держави, є російська агресія, яка не тільки спричинила колосальне руйнування житла українців, інфраструктури та всієї економіки країни, але й завдала величезних демографічних втрат Україні. Наразі достеменно не можливо визначити масштаби надсмертності, що торкнулася і воїнів, і цивільного населення, але цифра буде вимірюватися сотнями тисяч осіб. Дещо надійнішою є інформація про масштаби виїзду українців за кордон, передусім добровільного, і примусового – до РФ. За розрахунками Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, станом на початок 2023 року на території України в межах кордонів 1991 року перебувало 37,6 млн. осіб, а на території, підконтрольній українській владі – 31,6 млн. Наразі, за оцінками, що спираються на інформацію Eurostat про чисельність українців, зареєстрованих у країнах ЄС як особи під тимчасовим захистом, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців щодо українців, які потрапили до РФ під час і внаслідок війни, та окремих країн поза цими межами, загалом за межами України перебували близько 6,4 млн. осіб: у країнах ЄС станом на 31 серпня 2023 року – 4,2 млн. українців (1,2 млн. – у Німеччині, 1,0 млн. – у Польщі, 0,4 млн. – у Чехії), 1,2 млн. – у РФ і понад 1,0 млн. – в інших країнах. Ще 2,5-3 млн. осіб потрапили до інших країн до війни в статусі чи трудових мігрантів, чи осіб, які там постійно проживають. Відповідно до різних варіантів народжуваності, смертності і, головне, міграції можна очікувати, що чисельність населення України в кордонах 1991 року становитиме 26–35 млн. осіб. Амплітуда є, безперечно, дуже великою, але великою є і диференціація гіпотез основних демографічних процесів. Крім того впав і сумарний коефіцієнт народжуваності, який наразі є найнижчим у світі: за розрахунками Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН

України, до 1,0 – у 2022 році, а в 2023-му очікується ще нижчий. Таке падіння є цілком закономірним для умов воєнного часу, і питання полягає в тому, як швидко вдасться його відновити після перемоги і до якого рівня (Лібанова, 2023).

Історично так склалось, що чим довше триватиме війна, тим менший відсоток емігрантів повертається до рідної країни, причому зберігається тенденція переходу тимчасової еміграції, орієнтованої на повернення, в еміграцію постійну. Ще один важливий чинник – вплив політики тих держав, де зараз знаходяться наші біженці. ЄС продовжило термін перебування українців до березня 2025 року. А після завершення війни ряд урядів можуть дозволити трудовим мігрантам залишитись надалі, оскільки наразі чимало країн проводять роботу з адаптації, зокрема, щодо мови, сприяння працевлаштуванню, спрощення всіх процедур щодо роботи. Якщо 50% емігрантів повернеться – це вже буде непогано. Причому, демографи прогнозують, що будуть після війни зустрічні міграційні потоки – частина жінок із дітьми повернуться, а можливо, частина чоловіків поїдуть до жінок, в країни їх міграції, після законодавчого зняття заборони чоловікам щодо в'їзду-виїзду з України (Скотнікова, 2024).

Євроінтеграційні ж процеси, що форсовано розпочались наразі в Україні, та адаптація українського законодавства відповідно до Копенгагенських критеріїв лише сприятимуть міграційним викликам.

Сучасна економічна політика в країнах-членах ЄС не може оминати вирішення питань щодо фінансово-монетарних відносин у національних економіках. Після початку фінансової кризи у 2008 році, на початку другого десятиліття, країни єврозони швидко зіткнулися з великою кризою державного боргу (Howarth, Verdun, 2020). Це мало різний вплив на членів ЄС: країни єврозони були достатньо захищені від нестабільності обмінного курсу, але країни з великим борговим тягарем, такі як Греція, відчували труднощі з рефінансуванням свого державного боргу.

Багато, але не всі країни-члени ЄС за межами єврозони зазнали значного зниження економічного зростання, експорту та міжнародного припливу капіталу. Особливо сильний спад відчули країни Балтії, частково через припинення кредитування іноземними банками, від якого їх економіка була надзвичайно залежною (Jočienė, 2015). За даними Eurostat у 2009 році ці країни зазнали двозначного скорочення ВВП на душу населення, тоді як жодна інша європейська держава-член не зазнала скорочення більш ніж на 9% із середнім показником по ЄС у 2009 році, який становив 4,6% на душу населення. Польща була єдиною країною-членом ЄС, яка не зазнала економічного спаду під час цієї кризи. Проте, враховуючи такі складні економічні обставини, країни Балтії все ж прагнули якомога швидше замінити свої національні валюти на євро. Три з чотирьох країн Вишеградської групи (Чехія, Угорщина та Польща) вирішили просувати своє рішення про приєднання до євро у майбутньому (Dandashly, Verdun, 2018).

Щоб приєднатися до євро, необхідно відповідати так званим «критеріям конвергенції», тобто досягнути такого рівня розвитку національної економіки, щоб вона стала більш схожою на економіки інших країн ЄС. Незважаючи на те, що країни Балтії виконали критерій щодо державного боргу, виконання же інших критеріїв було надскладним у розпал фінансової кризи. Існувала загроза ще більшого скорочення розвитку економіки, збільшення внутрішньої девальвації. Міжнародні організації рекомендували країнам Балтії будувати свою економічну політику з врахуванням наслідків фінансової кризи і відкласти запровадження євро. Під час розпалу кризи Міжнародний валютний фонд (МВФ) бачив переваги в можливій девальвації валют країн Балтії, однак жоден з урядів балтійських держав не підтримав ці поради, а навпаки вирішили прискорити процес приєднання до євро. При цьому громадська думка, яка є дуже важливою інституцією держави, в країнах Балтії розділилася майже порівну щодо вигод і витрат від прийняття євро, до того ж, загалом суспільство в усіх трьох країнах Балтії були незадоволені перспективою того, що євро замінить їхню національну валюту. Уряди ж балтійських країн в процесі інтеграції до єврозони вжили необхідних заходів для підготовки до запровадження євро навіть без сильної

підтримки громадської думки. Визначальну роль у цьому відіграв достатній розвиток та спроможність до конструктивної взаємодії таких інституцій як уряд, опозиція, центральний банк, громада, а також інших різних конкретних внутрішніх інституційних факторів, в т.ч. конституційна структура країни та законодавчі положення, які повинні бути виконані, щоб прийняти євро в належний час (Dandashly, Verdun, 2020).

Можна навести декілька прикладів здобутків країн Балтії у сфері реальної економіки в процесі трансформації їх економічної політики у зв'язку зі вступом в ЄС. Так, у Литві знайшли власне рішення щодо питання енергетичної безпеки та зменшення енергетичної залежності від РФ. У другій половині 2014 року на узбережжі Балтійського моря у місті Клайпеда було встановлено власний термінал-танкер для прийому партій зрідженого природного газу з метою розширення диверсифікації постачання енергоносіїв. Безперечно будівництво плавучого терміналу для прийому зрідженого природного газу, виконане Норвегією, і його обслуговування є доволі витратним, але зараз Литва має змогу імпортувати газ від інших постачальників, зокрема США та ОАЕ (Стельмах, 2020).

Якщо Литва є своєрідним лідером регіону з вирішення проблем енергетичної політики, то Латвія стала випробувальним майданчиком для обговорення стратегій із регулювання внутрішньо-європейської економічної кризи. Латвію навіть порівнювали з Грецією через значні обсяги європозик в обох країнах та проблеми з можливістю погашення заборгованості. У 2008 році Латвія зіткнулася з дефіцитом поточного рахунку у 23% ВВП та інфляцією 18% (World Bank, 2020). Тим не менше, коли Греція, оголосивши про дефолт, шукала кредитне фінансування в інших європейських країн та МВФ, Латвія підвищила податки та значно скоротила державний бюджет. У результаті, жорстко проявивши свою інституційну спроможність в кризовий період, країна настільки оперативно адаптувала свою економічну політику, що змогла приєднатися до зони євро у 2014 року – саме тоді, коли Греція мала намір залишити її. Досвід Латвії в боротьбі з економічною кризою викликає також і багато питань, зокрема щодо високої соціальної ціни, оскільки рівень безробіття в країні піднявся до 21%, хоча з часом від поступово знижувався (IMF, 2014). У Європі на даний момент аналізують Латвію як модель для подолання економічної кризи всередині ЄС.

Естонія має значні здобутки у цифровій галузі: оголосивши доступ до інтернету громадянським правом людини, тут зуміли ефективно впровадити систему електронного уряду. Систему е-голосування вперше було успішно впроваджено на місцевих виборах 2005 року і парламентських 2007 року, що супроводжувалося оформленням цифрових посвідчень особи. Успішними є результати впровадження е-уряду для боротьби з корупцією – за версією міжнародної неурядової організації Transparency International Естонія у 2014 р. посідала 26 місце зі 175 у рейтингу найменш корумпованих країн, а у 2023 році – вже 12 місце з 180. Сьогодні вивчають у багатьох країнах світу технологічні інструменти, які Естонія застосовує у сфері урядування. Естонія має намір побудувати так звану «фінську модель інформаційного суспільства», що передбачає створення конкурентоспроможної економіки на основі передових технологій, що дозволяє успішно конкурувати за продуктивністю праці з провідними економіками світу, і одночасно звести до мінімуму зростання соціальної нерівності (Климончук, Масик, 2020).

Євроінтеграційні прагнення Литви, Латвії та Естонії відповідають двом логікам. По-перше, логіка безпеки та політичної стабільності, про що свідчить одночасна євроатлантична інтеграція балтійських країн у вступ до НАТО. По-друге, логіка «ідентичності»: країни Балтії впродовж своєї непростої історії віддано захищали свою національну ідентичність, яка була пригноблена за часів Радянського Союзу, а інтеграція до ЄС підкреслює їх приналежність до «західноєвропейської» цивілізації. У цьому вбачається суттєва відмінність від інтеграційних прагнень України, які часто були декларативними, і лише початку широкомасштабної військової кампанії РФ в Україні 24 лютого 2022 року набули прискореного характеру.

Україна ж під час повномасштабного вторгнення намагається вибудувати так свою економічну політику, щоб адаптувати фінансово-монетарні процеси до вимог ЄС. Інфляція, девальвація гривні, обмеження доступних інструментів фінансової політики тощо –

незворотні явища в економіці країни, яка перебуває у війні вже третій рік. При цьому 25 квітня 2024 року, під час брифінгу з питань монетарної політики, голова Національного банку України повідомив, що регулятор готується запровадити масштабний пакет послаблень валютних обмежень. «Наразі ми бачимо наявність достатніх передумов для того, щоб продовжити процес валютної лібералізації відповідно до тієї стратегії, яка була затверджена у рамках нашої взаємодії з МВФ», – заявив він (Пилипів, 2024). Оголошена хвиля валютної лібералізації стала наймасштабнішою від початку великої війни. Вона включає послаблення для бізнесу, де, зокрема, передбачені наступні кроки: надання можливості часткової репатріації «нових» дивідендів – тобто дозвіл іноземним інвесторам, які вкладають кошти в Україну зараз, без перешкод виводити доходи від них; пом'якшення обмежень в частині погашення «нових» кредитів; зняття обмежень для імпорту послуг, а також оплати лізингу та оренди; забезпечення можливості погасити відсотки за «старими» кредитами тощо (Вінокуров, 2024).

Вирішальну роль у такій можливості валютної лібералізації відіграла масштабна фінансова допомога демократичного світу Україні. ЄС, його колективні інститути та країни-члени є найбільшими донорами України від початку повномасштабної агресії РФ. За підрахунками Kiel Institute for the World Economy (2024) сума їх зобов'язань з підтримки України станом на 15 січня 2024 року досягла 144,1 млрд. євро, включаючи 85,4 млрд. євро фінансової допомоги і 49,7 млрд. євро військової допомоги. Зазначені суми охоплюють військову, гуманітарну й фінансову допомогу державних інститутів; але не включають приватні пожертвування, витрати на утримання українських біженців і допомогу Україні від міжнародних організацій.

Зокрема, Європейська комісія і Рада ухвалили виділення Україні 77 млрд. євро, Уряди країн ЄС – 59,1 млрд. євро, Європейський інвестиційний банк – 2,4 млрд. євро, а Європейський фонд миру – 5,6 млрд. євро. Показово, що на початку 2024 року військова допомога ЄС Україні за вартістю вже перевищила військову допомогу США (на 7,5 млрд. євро). Хоча в розрізі окремих країн США все ще залишаються найбільшим донором України, а фінансова допомога від США до 2024 року надходила до України виключно у формі грантів, тоді як від ЄС – здебільшого у формі кредитів (Kiel Institute, 2024).

Таким чином, країни західної демократії інвестували значні ресурси у збереження як України в якості суверенної держави, так і міжнародного порядку, заснованого на правилах, у запобігання загарбницьким війнам у світі та в збереження миру у власних країнах. Очевидно, що Україна бореться не лише за власну незалежність, а й за європейські цінності та захищає ЄС від повзучої російської експансії (Богдан, 2024). Лідерами ж за обсягами наданої Україні допомоги у відсотках до свого ВВП стали країни Балтійського регіону, а саме: Естонія (1,6% ВВП), Данія (1,4%), Литва (1,2%), Латвія (1,1%).

Важливо підкреслити, що з початком російської агресії ЄС та Україна вирішили синхронізувати енергомережу. 28 лютого 2022 року на засіданні Енергетичної ради міністри висловилися за швидке підключення до української енергомережі, яке відбулося 16 березня 2022 року. Це дає змогу Україні не лише покривати дефіцит електроенергії після масованих атак агресора на об'єкти енергетичної інфраструктури країни, а й продавати її надлишок.

Необхідно зазначити, що 13 травня 2024 року Рада ЄС схвалила продовження пільгової торгівлі з Україною ще на один рік. Але через протести польських фермерів, на відміну від аналогічних рішень двох попередніх років, ця торгівля буде здійснюватись із певними обмеженнями. «Це рішення підтверджує непохитну політичну та економічну підтримку України з боку Євросоюзу після двох років неспровокованої та невиправданої військової агресії з боку Росії і водночас посилює захист фермерів ЄС щодо певних чутливих сільськогосподарських продуктів», – йдеться у повідомленні пресслужби Ради ЄС (Шмигаль, 2024). Автономні торговельні заходи ЄС щодо України діятимуть до 5 червня 2025 року.

Оптимістичним є ще й те, що попри велику війну в Україну не припинили вкладати кошти зовнішні інвестори. Так, за даними Національного банку, у 2023 році вони інвестували в економіку 4,25 млрд. дол. Це навіть більше, ніж у відносно мирні 2016-

2017 роки (Вінокуров, 2024). Схоже на те, що найбільший інтерес до України наразі проявляють іноземні виробники зброї. Про наміри будувати тут виробничі потужності заявили виробники безпілотних літальних апаратів Baykar та Quantum-Systems, а німецький концерн Rheinmetall планує звести чотири заводи з виробництва снарядів, військової техніки та засобів ППО. Для зброярів присутність в Україні має стратегічний інтерес. По-перше, наявність тут виробничих потужностей суттєво скорочує логістичні витрати. По-друге, ці компанії мають можливість протестувати свої розробки в умовах реальної війни та оперативно їх удосконалювати, що є неабиякою конкурентною перевагою.

Варто підкреслити, що 7 квітня 2024 року Євросоюз дав старт ініціативі, яка може принести в економіку України десятки мільярдів іноземних інвестицій. Розпочав роботу Ukraine Investment Framework (UIF) як частина Ukraine Facility, що спрямована на підтримку залучення переважно приватних інвестицій в українську економіку, що передбачає кілька механізмів. По-перше, надання гарантій на 7,8 млрд. євро, які мають частково покривати ризики (зокрема, безпекові) реалізації масштабних інвестиційних проєктів. По-друге, надання грантів, змішаного фінансування та технічної допомоги на 1,5 млрд. євро. Перші проєкти в межах цієї програми оберуть 11-12 червня 2024 року на конференції з відбудови України в Берліні. Для залучення іноземних інвесторів владі доведеться продовжувати реформування судової системи, правоохоронних органів, податкової та митної служби, а також працювати в напрямку підсилення захисту права власності. До старих проблем додалася нова: брак робочої сили, внаслідок зазначеної раніше міграції, а також мобілізації чоловічого населення. Імовірно, ця проблема тривалий час зберігатиметься і після завершення війни (Вінокуров, 2024).

Наразі Україна йде шляхом «класичного приєднання» до ЄС, подібним до шляху в ЄС країн Балтії, який передбачає відповідність Копенгагенським критеріям та прийняття положень спільного законодавства ЄС за 33-ма напрямками політики (розділами). Важливо зазначити, що процедури відкриття та закриття розділів і кластерів переговорів є доволі громіздкими, при тому що на кожному кроці вимагається одностайність 27 держав-членів ЄС. Актуальним завданням є пошук оптимальної моделі приєднання до ЄС з дотриманням розумних часових рамок процесу, досягненням високих результатів євроінтеграції та визначенням джерел фінансування проведення реформ і подолання наслідків війни після звуження потенціалу «Ukraine Facility» після 2027 року. Багато потенційних переваг має модель поетапної інтеграції до ЄС (англ. staged accession model), яка покликана принести відчутну користь громадянам країни-кандидата ще у процесі приєднання до ЄС і прискорити вступ до ЄС, який може розтягнутися на десятиріччя. Вперше концепція поетапного приєднання була запропонована в роботах М. Lazarevic і Р. Mirel у контексті методологічних і практичних проблем інтеграції Західних Балкан.

Щодо політичної підтримки цієї концепції, то Президент Європейської Ради Ш. Мішель у промові 18 травня 2022 року висунув такі ідеї з орієнтацією на вищу ефективність і динамічність процесу розширення ЄС:

- розширення має бути швидшим, поетапним і зворотним;
- слід забезпечити наявність соціально-економічних вигід для країн-партнерів під час, а не після завершення переговорів про вступ;
- інтеграція має бути поступовою та поетапною з підтвердженням відповідності *acquis* ЄС у певних секторах внутрішнього ринку чи сферах політики;
- при виконанні певних результативних показників, країна могла б також отримати доступ до європейських програм і фінансування;
- при досягненні відповідності країною-кандидатом визначених стандартів у певному секторі, вона могла б брати активну участь у роботі Ради міністрів з дорадчими функціями;
- здіяння принципу зворотності означало б, що в разі регресу (відкату) реформ деякі з переваг інтеграції можуть бути втрачені (Emerson and Blockmans, 2022).

Наразі шанси України на швидке приєднання до ЄС є досить сумнівними. Лідери провідних європейських країн досить обережно висловлюються щодо можливої дати

членства нинішніх кандидатів на вступ, в тому числі й України. Експертні й політичні дискусії точаться навколо 2030 року, але більшість аналітиків реальною вважають пізнішу дату, наприклад 2034 рік. При цьому, на думку П. Горінова та Р. Драпушко (2024), «ці виклики також відкривають перед Україною можливості для докорінного оновлення та модернізації системи, що включає в себе розвиток інституціональних механізмів, утвердження верховенства права, забезпечення прозорості урядування, а також створення політичних та економічних умов для сталого розвитку країни. З цієї перспективи, відкладення повноправного членства може виступати як додатковий стимул для України, підштовхуючи до необхідності поглиблення та прискорення процесів реформування, відповідно до європейських стандартів і цінностей».

Слід також наголосити на тому, що країни Балтії, створивши ще у 2014 році, за ініціативи литовського депутата П. Ауштрявічюса, в Європейському парламенті неофіційну групу «Європейські друзі України», не лише самі завжди підтримували євроінтеграційні прагнення України, а й консолідували зусилля партнерів для допомоги українській державі. Так, 1 травня 2024 року народ та влада Латвії, Литви та Естонії відмічали 20-ту річницю вступу своїх країн до ЄС. Президенти цих країн у спільній заяві з нагоди цієї події закликали ЄС розпочати у червні переговори про вступ України та Молдови в ЄС. Глави держав зауважили, що неспровокована та невиправдана агресивна війна РФ проти України нагадує, що мир у Європі не можна сприймати як належне. Міжнародна підтримка залишається вирішальною для перемоги України, яка відстоює спільні демократичні цінності та заснований на правилах світовий порядок. «Ми підтримуватимемо країни-кандидати на їхньому євроінтеграційному шляху до повноправного членства в ЄС. Ми закликаємо до міжурядових конференцій з Україною та Молдовою та початок переговорів про вступ у червні 2024 року», - закликали президенти трьох Балтійських держав. Вони нагадали, що країни Балтії є прикладом того, як членство в ЄС сприяє модернізації та економічному розвитку, що відтак гарантує віддачу від цих інвестицій. Сьогодні «українці, молдовани та грузини борються за європейські цінності та європейську сім'ю як свій вирішальний вибір, у них така ж мрія, як у нас тоді» («Укрінформ», 2024).

Висновки. Запропоновано теоретичне узагальнення історії європейських інтеграційних процесів балтійських країн, проаналізовано економічні наслідки східного розширення ЄС, зокрема досліджено зміни рівня міграції та рівня ВВП на душу населення починаючи з років до вступу в ЄС та закінчуючи 2020-ми роками. Вступ до ЄС спонукав країни Балтії до реалізації радикальних і фундаментальних реформ на всіх рівнях. Роль, яку заgrav євроінтеграційний процес, став рушійною силою перетворень у цих державах. Саме намагання відповідати критеріям членства у ЄС сприяло значному розвитку Латвії, Литви та Естонії у політичній, економічній і соціальній сферах. Цей процес дозволив їм досягти значних успіхів у економічному реформуванні, політичній трансформації та гармонізації законодавства з вимогами ЄС.

Країни Балтії успішно реалізували свою стратегію інтеграції до європейської спільноти, досягнувши значних результатів і забезпечивши захист національних інтересів. Досягнення балтійських країн в цьому контексті є результатом збалансованої політики їхніх лідерів і національної єдності суспільства цих держав, орієнтованої на повернення до європейської спільноти народів, а одним з найважливіших факторів слід вважати остаточне прагнення балтійців вийти з орбіти інтересів проімперської політики РФ.

Досвід, отриманий країнами Балтії під час процесу європейської інтеграції, може бути цінним як для України, так і для інших держав, які вже перебувають у переговорному процесі щодо вступу до ЄС. Ключовим фактором успіху при реалізації стратегії інтеграції до ЄС є перехід від декларацій намірів стати повноправним членом ЄС до конкретних кроків і реформ, а «потенціал суспільної єдності важливо не лише декларувати у політичних цілях, але й розвивати у напрямку стабільної норми та навіть інституційного зміцнення» (Волянук, 2024).

Варто наголосити, що до особливостей сьогоденних євроінтеграційних процесів України належить їх динамічний, стрімкий характер, зумовлений тиском на європейські інституції надзвичайними, невідкладними обставинами в умовах військової агресії РФ. Водночас, схвальне ставлення представників міжнародних політичних еліт до «прискореної процедури» вступу України до ЄС демонструє підтримку цього процесу світовою спільнотою, однак не означає порушення його встановлених правил та етапів.

Влітку 2024 року відбуватимуться вибори до Європарламенту. Є надія, що ще діючий склад ЄК буде в змозі приділити проблематиці розширення ЄС значну увагу та запропонувати адекватну вимогам часу методологію приєднання нових країн-членів. Надійно структурований процес вступу до ЄС з об'єктивно встановленими контрольними показниками обмежить ризики того, що переговори можуть захлинутися в погодженнях нескінченних деталей, на яких наполягатимуть окремі держави-члени. У цьому контексті надважливим є проведення реформи Договору ЄС для обмеження дії принципу одностайності, що дозволило б не враховувати під час доленосних голосувань думку окремих проросійськи налаштованих політиків Європи. Також аналітики наголошують і на необхідності тісної координації міжнародних донорів у відбудові України та посилення безпекового компоненту допомоги, в тому числі переформатування Європейського фонду миру. Окреслені питання є наразі на порядку денному ЄК і тому потребують додаткових досліджень після їх законодавчого прийняття.

Прискорене отримання Україною під час агресивного військового нападу РФ статусу кандидата в члени ЄС стало основою для подальшого дослідження важливих політико-правових, економічних і соціальних реформ, а також для пошуку відповідей на майбутні євроінтеграційні виклики в економічній політиці України.

Використані джерела:

1. Богдан, Т. (2024, 30 квітня). Поетапний вступ України до ЄС: підвищення якості та динамізму євроінтеграційного процесу. Growford Institute. <https://www.growford.org.ua/research/poetapnyj-vstup-ukrayiny-do-yes-pidvyshhennya-yakosti-ta-dynamizmu-eyvointegratsijnogo-protsesu-1/>.
2. Вінокуров, Я. (2024, 25 квітня). *Війна – не перешкола. Інвестиції в Україну зростають, але для відновлення замало. Що треба зробити владі?* Економічна правда. <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/04/25/712862/>.
3. Волянюк О. (2024, квітень, 23). *Функції політик пам'яті та ідентичності в умовах війни*. [Міжнародна наукова конференція]. Політика та право в умовах дії воєнного стану: пошук рішень. Навчально-науковий інститут права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова, 36-39. DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-MK_NNIPiP_2024.
4. Горінов П. та Драпушко Р. (2024, квітень, 23). *Європейська інтеграція України: правовий вимір і стратегії впровадження*. [Міжнародна наукова конференція]. Політика та право в умовах дії воєнного стану: пошук рішень. Навчально-науковий інститут права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова, 47-51. DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-MK_NNIPiP_2024.
5. Завадський, В. М. (2008). *Європейська інтеграція країн Балтії (1991-2004 рр.)* [Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук, 07.00.02]. Донецьк. Донецький національний університет.
6. Іванова, Н., & Лисенко, Ю. (2023). *Євроінтеграційне спрямування зовнішньої політики України на сучасному етапі*. Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін, 22(32), 50–55. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-ps.series22.2022.32.06>.
7. Климончук В. та Масик Ю. (2020). *Особливості перетворення політичних систем Балтійських країн у складі ЄС*. Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія. Том 1, № 14, 250-257. <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/politics/article/view/6016/6293>.
8. Лібанова, Е. (2023, 30 жовтня). *Зовнішня міграція буде головним драйвером демографічної динаміки України упродовж наступного десятиліття*. ZN.ua. <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/zovnishnja-mihratsija-bude-holovnim-drajverom-demografichnoji-dinamiki-ukrajini-uprodovzh-nastupnoho-desjatilittja-libanova.html>.
9. Макрон, Е. (2022). *Процес вступу України до ЄС може зайняти десятиліття*. DW. <https://www.dw.com/uk/makron-proponuje-nove-obiednannia-bo-vstup-ukrainy-v-yes-zaime-desjatilittja/a-61740809>.
10. Пилипів, І. (2024, 25 квітня). *НБУ розглядає зняття обмежень на виведення валюти для обслуговування старих боргів* - Пишний. Економічна правда. <https://www.epravda.com.ua/news/2024/04/25/712899/>.
11. *Президент: Володимир Зеленський підписав заяву на членство України у Європейському Союзі* (2022, лютий, 28). Офіційне інтернет-представництво Президент України.

<https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-pidpisav-zaavku-na-chlenstvo-ukrayini-u-73249>.

12. Сидорук, М. (2010). *Особливості інтеграції держав Балтії до ЄС*. Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія: Міжнародні відносини, 2, 97-104. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoamv_2010_2_11.

13. Скотнікова, О. (2024, 23 січня). *Про засекречені дані, народжувальність та міграцію: інтерв'ю із Олександром Гладуном, заступником директора інституту демографії*. Вечірній Київ. <https://vechirniy.kyiv.ua/news/93830/>.

14. Стельмах, В.О. (2020). Вплив європейської інтеграції країн Балтії на їх суспільно-політичну трансформацію. У А.Г. Бульвінського (Ред.), *Інтеграційні виміри трансформації пострадянського простору: монографія*, с. 242-258. Київ: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України. <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4671/1/Vplyv%20evropeiskoi%20intehratsii%20krain.pdf>.

15. Укрінформ. (2024, 1 травня). *Президенти країн Балтії у 20-річчя вступу в ЄС закликали почати переговори з Україною і Молдовою*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3858832-prezidenti-krain-baltii-u-20ricca-vstupu-v-es-zaklikali-pocati-peregovori-z-ukrainou-i-moldovou.html>.

16. Шестаковська, Т. Л. (2020). Вплив європейської інтеграції на розвиток економічної політики України. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*, (1-2), 354-369. DOI:<https://doi.org/10.33244/2617-5940.1-2.2020.354-369>.

17. Шмигаль, Д. (2024, 14 травня). *ЄС остаточно схвалив торговельний безвіз для України на рік*. Суспільне. URL: <https://suspilne.media/744793-smigal-es-ostatocno-shvaliv-torgovelnij-bezviz-dla-ukraini-se-na-rik/>.

18. Galstyan, A., Grabowska, M., & Bačiulienė, V. (2021). Economic development and migration after EU accession: The case of Baltic states. *Pressburg Economic Review*, 1(1), 47-55. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7517252>

19. Dandashly, A., & A. Verdun. (2018). «Euro adoption in the Czech Republic, Hungary and Poland: Laggards by default and laggards by choice.» *Comparative European Politics* 16 (3): 385–412. DOI:10.1057/cep.2015.46.

20. Dandashly, A., & Verdun, A. (2020). *Euro adoption policies in the second decade – the remarkable cases of the Baltic States*. *Journal of European Integration*, 42(3), 381–397. DOI: <https://doi.org/10.1080/07036337.2020.1730355>.

21. Emerson, M., & Blockmans, S. (2022). *Next Steps for EU Enlargement – Forwards or Backwards?* Swedish Institute of International Affairs. <https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/sceus/next-steps-for-eu-enlargement-forwards-or-backwards.pdf>.

22. Eurostat. (2004). *European Union enlargement: A statistical portrait (AP-EN.PDF)* [PDF file]. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/5128834/1-09112004-AP-EN.PDF/pdf/505530d6-7969-435b-92aa-06921c18d224?t=1414684981000>.

23. Hagemeyer, J., Michalek, J.J., Svatko, P. (2021). *Economic impact of the EU Eastern enlargement on New Member States revisited: The role of economic institutions*. *Central European Economic Journal*, 8(55), 126-143. DOI:<https://doi.org/10.2478/ceej-2021-0008>.

24. Howarth, D., & A. Verdun. 2020. «*Introducing economic and monetary union at twenty: A stocktaking of tumultuous second decade*.» *Journal of European Integration* 42 (3): 287–292.

25. International Monetary Fund. (2014). *Title of the article. Name of the Periodical, volume (issue), page range*. DOI:<https://www.elibrary.imf.org/view/journals/001/2014/153/article-A001-en.xml>.

26. Jočienė, A. 2015. «*Scandinavian bank subsidiaries in the Baltics: Have they all behaved in a similar way?*» *Intellectual Economics*. 9(1) : 43–54. DOI:10.1016/j.intele.2015.09.002.

27. Kiel Institute for the World Economy. *Ukraine Support Tracker Data*. URL: <https://www.ifw-kiel.de/publications/ukraine-support-tracker-data-20758/>.

28. Martha de Melo, Cevdet Denizer, Alan Gelb, *Patterns of Transition from Plan to Market, The World Bank Economic Review*, Volume 10, Issue 3, September 1996, Pages 397–424. DOI:<https://doi.org/10.1093/wber/10.3.397>.

29. Transparency International Ukraine. (2023). *Індекс сприйняття корупції у світі - 2023*. <https://cpi.ti-ukraine.org/>.

30. World Bank. (2020). *Ukraine: Public finance review* [PDF file]. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/595331468056398485/pdf/612870V20PGD0P0OFFICIAL0USE00NL0Y090.pdf>.

31. World Bank. (2022). *Data for Lithuania, Latvia, Estonia*. World Bank. Retrieved May 28, 2024. <https://data.worldbank.org/?locations=LT-LV-EE>.

References:

1. Bohdan, T. (2024, 30 kvitnia). *Poetapnyi vstup Ukrainy do YeS: pidvyshchennia yakosti ta dynamizmu yevrointehratsiinoho protsesu*. Growford Institute. URL: <https://www.growford.org.ua/research/poetapnyj-vstup-ukrayiny-do-yes-pidvyshchennya-yakosti-ta-dynamizmu-yevrointegratsijnogo-protsesu-1/>. [in Ukrainian].

2. Vinokurov, Ya. (2024, 25 kvitnia). *Viina – ne pereshkoda. Investytsii v Ukrainu zrostaui, ale dlia vidnovlennia zamalo. Shcho treba zrobyty vladi? Ekonomichna pravda*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/04/25/712862/>. [in Ukrainian].

3. Volianiuk O. (2024, kviten, 23). *Funktsii polityk pam'iaty ta identychnosti v umovakh viiny*. [Mizhnarodna

naukova konferentsiia]. Polityka ta pravo v umovakh dii voiennoho stanu: poshuk rishen. Navchalno-naukovyi instytut prava ta politolohii UDU imeni Mykhaila Drahomanova, 36-39. DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-MK_NNIPiP_2024. [in Ukrainian].

4. Horinov P. ta Drapushko R. (2024, kviten, 23). Yevropeiska intehtratsiia Ukrainy: pravovyi vymir i stratehii vprovadzhenia. [Mizhnarodna naukova konferentsiia]. Polityka ta pravo v umovakh dii voiennoho stanu: poshuk rishen. Navchalno-naukovyi instytut prava ta politolohii UDU imeni Mykhaila Drahomanova, 47-51. DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-MK_NNIPiP_2024. [in Ukrainian].

5. Zavadskiy, V. M. (2008). Yevropeiska intehtratsiia krain Baltii (1991-2004 rr.) [Dysertatsiia na zdobuttia naukoho stupenia kandydata nauk, 07.00.02]. Donetsk. Donetskyi natsionalnyi universytet. [in Ukrainian].

6. Ivanova, N., & Lysenko, Yu. (2023). Yevrointehtratsiine spriamuvannia zovnishnoi polityky ukrainy na suchasnomu etapi. Naukovyi chasopys UDU imeni Mykhaila Drahomanova. Seriya 22. Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin, 22(32), 50–55. [in Ukrainian].

7. Klymonchuk V. Ta Masyk Yu. (2020). Osoblyvosti peretvorennia politychnykh system Baltiiskyykh krain u skladi YeS. Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Seriya: Politolohiia. Tom 1, № 14, 250-257. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/politics/article/view/6016/6293>. [in Ukrainian].

8. Libanova, E. (2023, 30 zhovtnia). Zovnishnia mihratsiia bude holovnym draiverom demohrafichnoi dynamiky Ukrainy uprodovzh nastupnoho desiatylittia. ZN.ua. URL:<https://zn.ua/ukr/UKRAINE/zovnishnja-mihratsija-bude-holovnim-draiverom-demohrafichnoji-dinamiki-ukrajini-uprodovzh-nastupnoho-desjatlittja-libanova-.html>. [in Ukrainian].

9. Makron, E. (2022). Protses vstupu Ukrainy do YeS mozhe zainiaty desiatylittia. DW. URL:<https://www.dw.com/uk/makron-proponuie-nove-obiednannia-bo-vstup-ukrainy-v-yes-zaime-desiatylittia/a-61740809>. [in Ukrainian].

10. Pylypiv, I. (2024, 25 kvitnia). NBU rozghliadaie zniattia obmezhen na vyvedennia valiuty dlia obsluhovuvannia starykh borhiv - Pyshnyi. Ekonomichna pravda. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/04/25/712899/>. [in Ukrainian].

11. Prezydent: Volodymyr Zelenskyi pidpysav zaiavku na chlenstvo Ukrainy u Yevropeiskomu Soiuzi (2022, liuty, 28). Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydent Ukrainy. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-pidpysav-zayavku-na-chlenstvo-ukrayini-u-73249>. [in Ukrainian].

12. Sydoruk, M. (2010). Osoblyvosti intehtratsii derzhav Baltii do YeS. Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»]. Seriya: Mizhnarodni vidnosyny, 2, 97-104. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoamv_2010_2_11. [in Ukrainian].

13. Skotnikova, O. (2024, 23 sichnia). Pro zasekrecheni dani, narodzhuvanist ta mihratsiiu: interv'iu iz Oleksandrom Hladunom, zastupnykom dyrektora instytutu demohrafii. Vechirniy Kyiv. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/93830/>. [in Ukrainian].

14. Stelmakh, V.O. (2020). Vplyv yevropeiskoi intehtratsii krain Baltii na yikh suspilno-politychnu transformatsiiu. U A.H. Bulvinskoho (Red.), Intehtratsiini vymiry transformatsii postradianskoho prostoru: monohrafiia (s. 242-258). Kyiv: DU «Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4671/1/Vplyv%20yevropeiskoi%20intehtratsii%20krain.pdf/> [in Ukrainian].

15. Ukrinform. (2024, 1 travnia). Prezydenty krain Baltii u 20-richchia vstupu v YeS zaklykaly pochaty perehovory z Ukrainoiu i Moldovoiu. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3858832-prezidenti-krain-baltii-u-20ricca-vstupu-v-es-zaklikali-pocati-peregovori-z-ukrainou-i-moldovou.html>. [in Ukrainian].

16. Shestakovska, T. L. (2020). Vplyv yevropeiskoi intehtratsii na rozvytok ekonomichnoi polityky Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats Universytetu derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy, (1-2), 354-369. DOI:<https://doi.org/10.33244/2617-5940.1-2.2020.354-369> [in Ukrainian].

17. Shmyhal, D. (2024, 14 travnia). YeS ostatechno skhvalyv torhovelni bezviz dlia Ukrainy na rik. Suspilne. URL: <https://suspilne.media/744793-smigal-es-ostatocno-shvaliv-torgovelnij-bezviz-dla-ukraini-se-na-rik/>. [in Ukrainian].

18. Galstyan, A., Grabowska, M., & Bačiulienė, V. (2021). Economic development and migration after EU accession: The case of Baltic states. *Pressburg Economic Review*, 1(1), 47-55. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7517252>.

19. Dandashly, A., & Verdun, A. (2018). «Euro adoption in the Czech Republic, Hungary and Poland: Laggards by default and laggards by choice.» *Comparative European Politics* 16 (3): 385–412. DOI:10.1057/cep.2015.46.

20. Dandashly, A., & Verdun, A. (2020). *Euro adoption policies in the second decade – the remarkable cases of the Baltic States*. *Journal of European Integration*, 42(3), 381–397. DOI: <https://doi.org/10.1080/07036337.2020.1730355>.

21. Emerson, M., & Blockmans, S. (2022). *Next Steps for EU Enlargement – Forwards or Backwards?* Swedish Institute of International Affairs. URL: <https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/sceeus/next-steps-for-eu-enlargement-forwards-or-backwards.pdf>.

22. Eurostat. (2004). European Union enlargement: A statistical portrait (AP-EN.PDF) [PDF file]. URL:<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/5128834/1-09112004-AP-EN.PDF.pdf/505530d6-7969-435b-92aa-06921c18d224?t=1414684981000>.

23. Hagemeyer, J., Michalek, J.J., Svatko, P. (2021). *Economic impact of the EU Eastern enlargement on New Member States revisited: The role of economic institutions*. Central European Economic Journal, 8(55), 126-143. DOI:<https://doi.org/10.2478/ceej-2021-0008>.
24. Howarth, D., & A. Verdun. 2020. «*Introducing economic and monetary union at twenty: A stocktaking of tumultuous second decade.*» Journal of European Integration 42 (3): 287–292.
25. International Monetary Fund. (2014). *Title of the article. Name of the Periodical, volume (issue), page range.* DOI:<https://www.elibrary.imf.org/view/journals/001/2014/153/article-A001-en.xml>.
26. Jočienė, A. 2015. «*Scandinavian bank subsidiaries in the Baltics: Have they all behaved in a similar way?*» Intellectual Economics 9 (1): 43–54. DOI:10.1016/j.intele.2015.09.002.
27. Kiel Institute for the World Economy. *Ukraine Support Tracker Data*. URL: <https://www.ifw-kiel.de/publications/ukraine-support-tracker-data-20758/>.
28. Martha de Melo, Cevdet Denizler, Alan Gelb, *Patterns of Transition from Plan to Market, The World Bank Economic Review*, Volume 10, Issue 3, September 1996, Pages 397–424. DOI:<https://doi.org/10.1093/wber/10.3.397>.
29. Transparency International Ukraine. (2023). *Індекс сприйняття корупції у світі - 2023*. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/>.
30. World Bank. (2020). *Ukraine: Public finance review* [PDF file]. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/595331468056398485/pdf/612870V20PGD0P0OFFICIAL0USE0ONL Y090.pdf>.
31. World Bank. (2022). *Data for Lithuania, Latvia, Estonia*. World Bank. Retrieved May 28, 2024, from URL:<https://data.worldbank.org/?locations=LT-LV-EE>.

Taras Zakharov,

*PhD student at the Department of Political Science,
Mykhailo Drahomanov State University of Ukraine*

Integration Processes as a Factor of Modern Economic Policy: the Experience of the Baltic Countries

The article analyses the peculiarities of the integration processes of Lithuania, Latvia and Estonia into the European Union, as well as the possibility of using their experience in the European integration processes of Ukraine, which are particularly relevant today in the context of the military aggression of the Russian Federation. The impact of the European Union's eastward enlargement after the collapse of the Soviet Union on the economic and migration policies of the Baltic states is studied, and the capacity of economic institutions to overcome the consequences of financial and economic crises is assessed. The article highlights the challenges of statehood in the process of post-communist transformation of the Baltic states in the early twentieth century, and examines current trends and prospects of economic cooperation between Ukraine and the European Union using modern methods of assessment. The dynamic European integration path of Ukraine has actualised the search for an optimal "non-classical" model of accession to the European Union within a reasonable time frame. It is shown that the model of phased accession is the most holistically coherent and logically structured concept that can ensure predictable progress on the path to EU membership. It has been proven on the example of the Baltic States that membership in the European Union stimulates modernization and economic development, which, in turn, leads to an improvement in the standard of living of society. The twenty-year membership of the Baltic States in the European Union is evidence of successful transformation processes, which in turn will allow Ukraine to take into account current economic challenges in the context of developing its economic policy in the context of Russian military aggression.

Keywords: *integration processes, European Union, economic policy, Baltic States, military aggression.*

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2024.35.14>

УДК 338.984:355.02+355.4

Валерій Мальський,

*аспірант навчально-наукового інституту права та політології,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID 0009-0006-6504-5105; email: malskiy88@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ ТА ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Стаття присвячена аналізу та розробці комплексного підходу до забезпечення економічної безпеки країни в умовах зростаючих внутрішніх і зовнішніх загроз. Обґрунтовано необхідність формування цілісної теорії національної безпеки, що охоплює розробку та імплементацію систематичної політики захисту державних економічних інтересів для забезпечення сталого розвитку України. Детально розглядається поняття «механізм» у контексті економічної безпеки, а також аналізуються існуючі механізми державного